आमर्द्दिन् त्रि० आ+मृद-णिनि। बलान्निष्पीड़के।

आमर्श पु० आ+मृश-स्पर्शे घञ्। सम्यक्स्पर्शे। ल्युट्। आमर्शनमप्यत्र न०।

आमर्ष पु० न+मृष-घञ् "अन्येषामपि" पा० दीर्घः। १कोपे असहने। "निरुद्योगं निरामर्षं निर्वीर्य्यमरिनन्दनम्' नीतिसा० आ+मृष-घञ्। २सम्यग्विवेके च।

आमलक त्रि० आ+मल-क्वुन् स्त्रीत्वे गौरा० ङीष्। (आमला) १धात्रीवृक्षे। "त्रिष्वामलकमाख्यातं धात्री तिष्यफलाऽमृता। रक्तपित्तप्रमेहघ्नं पथ्यं वृष्यं रसायनम्। हन्ति वातं तदम्लत्वात् पित्तं माधुर्य्यशैत्यतः। कफं रूक्षकषायत्वात् फलं धात्र्यास्त्रिदोषजित्। यस्य यस्य फलस्येह वीर्य्यं भवति यादृशम्। तस्य तस्यैव वीर्य्येण मज्जानमपि निर्दिशेत्" भावप्रका०अस्य स्त्रीत्वपक्षेऽपि तस्याः इदम् फलमण् फले लुकि क्लीवत्वमेवेति भेदः। "यः सदामलकैः स्नानं करोति स विनिश्चितम्। बलीपलितनिर्मुक्तोः जीवेद्वर्षशतं नरः" वैद्य० "श्रीकामः सर्व्वदा स्नानं कुर्व्वीतामलकैर्नरः" गरुड़ पु०। गौरादिगणे आमलशब्दपाठात् आमलशब्दोऽप्यत्र स्त्रीत्वे गौरा० ङीष् आमली। वृहद्ध० पुराणे तु अमलात् कात् नेत्रजलादागतम् अण् ङीप्। इत्यभिप्रायेण निरुक्त्यन्तरम् दर्शितं यथा "सजये! विजये! देवि! नावेव स्मृतयोस्तदा। नयनेषु च जातानि अमलाश्रुजलानि च। तानि नौ नयनेभ्यश्च निपेतुर्भुवि हे सखि!। ततो जाताद्रुमाः पृथ्व्यां चत्वारोविमलप्रभाः। ख्याता आमलकी नाम्ना जाता कादमलाद्यतः। श्यामलच्छदवृन्दास्ते कर्व्वूर-स्कन्धमूलकाः। शिराग्रथितपत्रालीमालाकलितपत्रकाः" "माघेमासि सितायां तामेकादश्यां समुद्भवाम् दृष्ट्वाह्यागत्य देवोऽत्रदधारानन्दयुक्तनुम्। तेन धात्रीति नाम्नापि राजत्यामलकी पुनः" इति च "सर्वदामलकी ग्राह्या परित्यज्यरवेर्दिनम्"। "पयोधरैरामलकीवनाश्रिताः' माघः। "विल्वपत्रं च माघ्यञ्च तमालामलकीदलम्। कह्लारं तुलसी चैव पद्मञ्च मुनिपुष्पकम्। एतत् पर्य्युषितं न स्यात् यच्चान्यत् कलिकात्मकम्" योगि०त०। "न धात्रीकाननं यत्र विष्णोस्तु तुलसीवनम्। तं म्लेच्छदेशं जानीयात् यत्र नो याति वैष्णवः। यत्र मातृपरा मर्त्त्या यत्र द्वादशीकृन्नरः। तुलसीकाननं धात्री तत्र विष्णुः श्रिया सह। दूर्व्वा हरति पापानि धात्री हरति पातकम्" आह्नि०त०स्कन्द पु०।

आमवात पु०आमोऽपक्वहेतुः वातः। भा०प्र० उक्ते वातव्याधिभेदे तल्लक्षणाद्युक्तं तत्रैव "युगपत्कुपितावेतौ त्रिकसन्धिप्रवेशकौ। स्तब्धञ्च कुरुतो गात्रमामवातः स उच्यते" (एतौ वातश्लेष्माणौ) तस्य लक्षणमुक्तं निदा०। "अङ्गमर्द्दोऽरुचिस्तृष्णाऽस्वातन्त्र्यं गौरवं ज्वरः। अपचीशूलजङ्गालमामवातः स उच्यते"। तत्र निदानादि यथा "विरुद्धाहारचेष्टस्य मन्दाग्नेर्निश्चलस्य च। स्निग्धं भुक्तवतोऽह्यन्नं व्यायामं कुर्वतस्तथा। वायुना प्रेरितोह्यामः श्लेष्मस्थानं प्रधावति। तेनात्यर्थमपक्वोऽसौ धमनीभिः प्रपद्यते। वातपित्तकफैर्भूयो दूषितः सोऽन्नजो रसः। स्रोतांस्यभिष्यन्दयति नानावर्णोऽतिपिच्छलः। जनयत्यग्निदौर्बल्यमिन्द्रियस्य च गौरवम्। व्याधीनामाश्रयोह्येष आमसंज्ञोऽनिलोह्ययम्" (श्लेष्मस्थानमामाशयसन्ध्यादि)। तेन श्लेष्मस्थानगमने पाकाभावात् दूषकता पित्तस्थानगमने तु तेन पाकसम्भवान्न दोषजनकतेति। अतिवृद्धस्य लक्षणमुक्तं तत्रैव "स कष्टः सर्वरोगाणाम् यदा प्रकुपितो भवेत्। हस्तपादशिरोगुल्मत्रिकजानूरुसन्धिषु। करोति सरुजं शोफं यत्र दोषः प्रपद्यते। स देशो रुज्यतेऽत्यर्थं व्याविद्ध इव वृश्चिकैः। जनयेत् सोऽग्निदौर्बल्यम् प्रसेकारुचिगौरवम्। उत्साहहानिं वैरस्यं दाहनं बहुमूत्रताम्। कुक्षौ शूलं कठिनतां तथा निद्राविपर्य्ययम्। तृट्छर्द्दिभृशमूर्च्छाश्च हृद्ग्रन्थिविड्विबद्धताम्। जाड्यान्द्रकूजनानाहकुष्ठांश्चान्यानुपपद्रवान्"। तत्र दोषभेदे लक्षणानि "पित्ताद्दाहं सकासञ्च सशूलं पवनात्मकम्। स्तिमितं गुरु कण्डूकं कफजुष्टं तमादिशेत्। एकदोषानुगः साध्योद्विदोषोयाप्य उच्यते। सर्वदोषगतः शोफः स कष्टः सान्निपातिकः" इति सुश्रु०।

आमश्राद्ध न०आमेन अपक्वेनान्नेन श्राद्धम्। "आमन्तु वितुषं प्रोक्तमित्युक्तेन वितुषेणापक्वेनान्नेन कर्त्तव्ये श्राद्धे "आपद्यनग्नौ तीर्थे च चन्द्रसूर्य्यग्रहे तथा। आमश्राद्धं द्विजैः कार्य्यं शूद्रेण च सदैव तु" प्रचे० अत्र विशेषः "निरग्नेरामश्राद्धे तु अन्नं न क्षालयेत् क्वचित्। वृद्धौ च क्षालयेदन्नं संक्रमे ग्रहणेषु च, ति०त०पु०।

आमहीय त्रि०आमहाय आगमनाय हितम् छ। आगमनसाधने मन्त्रभेदे "अपाम सोमम्" इत्यस्यामृचि स्त्री "उद्वयमित्युन्नेत्रोन्नीता आमहीयां जपन्तोगच्छन्त्यपाम सोममृता अभूमागन्म ज्योतिरविदाम देवान् किं नूनमस्मान् कृणवदरातिः किमु धूर्त्तिरमृतमर्त्यस्येति" का० १०,९,७,